

Kalevi Kalemaa

SANKAREITA VAI PELKUREITA

Suomalaisen aseistakieltäytymisen historia

Tammi

Kalevi Kalemaa

SANKAREITA VAI
PELKUREITA

SUOMALAISEN
ASEISTAKIELTÄYTYMISEN
HISTORIA

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI
HELSINKI

© 2014 KALEVI KALEMAA JA KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI
ISBN 978-951-31-7948-9

PAINETTU EU:SSA

Sisällys

7	Sotahuuto
11	Sanastoa
13	Rauha ei kasva kiväärinpiipussa
35	Alas seisova sotaväki!
59	Veli, sisko kuulet kummat soitot
75	”Hengen jättiläiset” rauhan puolesta
90	Sielläkö niitä miehiä tehdään
104	Lex Pekurinen
128	”Jos olisi valta, ette kauan kekkuloisi”
149	Tuntematon totaali
176	Uusi aika, uudet lait
194	Isänmaan ja ihmisen puolesta, mutta ei ketään vastaan
210	Jehovan todistajat – kivi armeijan marssikengässä
223	Passinpolttajat ja moraalijonglöristit
241	Yllyttäjä yritti laulaa raastuvassa
255	Erikin aseet ja kirkon kiväärit

272	Nakertajat ja luudanheiluttajat
290	Osaako sivari matkia linnunlaulua?
306	Lex Pihlajamäki
325	Lakkoilevat sivarit
343	Eurototaali ja ”valtakunnansyyttäjä”
357	Onko nuoriso yhä valmis taistelemaan?
374	Sankareita vai pelkureita
381	Lähteet
403	Henkilöhakemisto

Sotahuuto

Helmikuun 8. päivän iltapäivällä 1942 kokoontui pieni joukko Helsingin Malmin hautausmaalle. Satoi räntää, kolea tuuli riepotteli väkijoukon päällysvaatteita. Hieman sivummalla seisokeli kolme Valtiollisen poliisin, Valpon, siviilipukuista etsivää ja kaksi konstaapelia Malmin nimismiespiiristä. Itse nimismieskin oli pistäytynyt paikalla, mutta poistunut varsin pian korostettuaan, että arkkua ei saisi avata eikä järjestää mitään mielenosoitusta.

Osa saattojoukosta meni sisälle hautauskappeliin ja viranomaisten kieltoa uhmaten avasi arkun kannen. Valpon etsivät tarkkailivat tilannetta yrittämättä kuitenkaan estää kiellon uhmaajia. Näky oli kauhistava: siviilivaatteisiin puetun vainajan toinen korva oli iskeytynyt pään sisään kiväärinlaukauksen voimasta ja peitetty vainajan paksulla ruskealla tukalla. Nenässä ja leuassa oli ruhjeita, huulet olivat pahasti rikki, ja hiuksissa, kasvoissa ja vaatteissa oli hiekkaa.

Pahoin runneltu vainaja oli Arndt Johannes Pekurinen, suomalaisen aseistakieltäytymishistorian suuri legenda, harvoja suomalaisia, jotka johdonmukaisella toiminnallaan ja tinkimättömällä vakaumuksellaan ovat vaikuttaneet ratkaisevasti lainsäädäntöön. Pekurisen dramaattisia käänteitä sisältänyt kamppailu vakaumuksensa puolesta ja traagisen julma kuolema ovat osa suomalaista, suurelle yleisölle vähemmän tunnettua

sankariperinnettä, mutta silti oleellinen osa 1900-luvun väkivaltaista historiaa.

Tällä vuosituhannella aseistakieltäytyjän ei tarvitse enää pelätä fyysistä väkivaltaa, saati teloitetuksi joutumista. Silti aseistakieltäytyminen ei ole edelleenkään ”normaali juttu”. Se vaatii aina rohkeutta asettua poikkiteloin sovinnaisuuden kanssa, tehdä oma ratkaisu. Jokainen aseistakieltäytyjä on enemmän tai vähemmän Pekurinen.

Suomessa aseistakieltäytymisen historia ulottuu hieman yli sadan vuoden taakse; se mitä tarkoitetaan nykyään aseistakieltäytymisellä, on tosin useita vuosikymmeniä nuorempi asia. Aseistakieltäytyjä, totaalkieltäytyjä, siviilipalvelusmies, miilipidevanki... Lainsäätäjänkin tuntema nykykäsitteistö on vain muutaman vuosikymmenen ikäinen. Sitä ennen lähes kaiken kattoi käsite omantunnonarka.

Simo Hämäläinen julkaisi 1963 suomalaisen sotilasslangin sanaston, johon ei mahtunut edes sanaa omantunnonarka. Aseista- ja sotapalveluksesta kieltäytymiseen liittyviä sanoja Hämäläisen kirjassa olivat muun muassa ”marjamies”, ”marjatoonari”, ”jänis” ja ”jäniksenimettäjä”, jotka tarkoittivat sodan aikaista rintamakarkuruutta. Asevelvollisuutta ja sotaa metsän peittoon paenneita kuvasivat sotilasslangissa sanat ”pihka-jaakko”, ”metsäkaartilainen”, ”käpykaartilainen” (Hämäläisen mukaan sanalla kuvattiin myös 1918 punaisten pakko-ottoja piileskelkeitä valkoisia), ”jäniskaartilainen”, ”korpikaartilainen” (metsäsaunoille asevelvollisuuskutsuntoja paenneet), ”käpyville” ja ”marjakaartilainen”. ”Sivari” ei ollut Hämäläisen puoli vuosisataa sitten julkaisemassa sotilasslangissa siviilipalvelusmies, vaan yleensä siviili tai rintamamiehen sodan aikana saama siviilipaketti.

Siviilipalvelus oli 1992 julkaistun *Nykysuomen sanakirjan* 13. painoksen mukaan pitkäaikaisesta, nuhteettomasta sotilas- tai sotapalveluksesta annettu kunniamerkki. Kaarina Karttusen

1979 julkaisemassa *Nykyslangin sanakirjassa* ”sivari” oli siviilipukuinen poliisi ja vankilan ulkopuolinen eli siviili, ja Karttusen nykyslangi tunsi myös sotilasslangista tutun sivari- eli siviilipaketin. Vuonna 2001 julkaistu *Nykysuomen sanakirjan* uudistettu laitos jo tunsi sivari-sanalle merkityksen ’siviilipalvelusmies’.

Aseistakieltäytyminen ei ole koskaan ollut muoti-ilmiö, vaikka sen vastustajat ovat joskus niin väittäneet. Valtaosa nuorista miehistä on marssinut nurkumatta tahdissa, ja marssimattomia on nimitelty pinnareiksi ja pelkureiksi, vaikka toisaalta onkin myönnetty, että jos halutaan muuttaa kehoja lakeja ja sääntöjä, on joskus pakko asettua poikkiteloin niitä vastaan. Aseistakieltäytymisen marginaalisuudesta huolimatta keskustelu on ajoittain vellonut kiivaana, enemmän tunne- kuin älyllisellä tasolla. Asevelvollisuuden tunnollinen suorittaminen on todistus isänmaallisuudesta, joka on perinnäisen käsityksen mukaan kansakunnan ja sen jäsenen arvoista suurin ja pyhin. Kansainvälistymisestä huolimatta isänmaan käsite elää yhä, ja naisetkin haluavat nykyään ”miesten kouluun”, osaksi johtajantaitojen vuoksi, joita sieltä oletetaan saatavan. Taustalla elää silti edelleen isien ikaikaisen sankarihengen ja rajojen koskemattomuuden puolustamisen aate.

Aseistakieltäytyminen on osa kansalaistottelemattomuuden ja väkivallattoman vastarinnan historiaa. Kansalaistottelemattomuutta tarvitaan, ellei esimerkiksi epäoikeudenmukaiseksi koetua lainsäädäntöä voida muuttaa parlamentaarisiin menetelmin. Kansalaistottelemattomuuden historiassa on komeita voittoja, vaikkapa Mahatma Gandhin johtama Intian itsenäisyystaistelu, mustien oikeustaistelut Yhdysvalloissa tai Steve Bikon ja Nelson Mandelan johtama apartheidin vastainen kamppailu Etelä-Afrikassa. Joskus kansalaistottelemattomuus uhkaa nujertua vallitsevan järjestelmän väkivaltaan (Unkarin kansannousu 1956, Prahan kevät 1968), mutta kun vastarinta on kerran herätetty, se siirtyy perintönä seuraaville sukupolville. Lähihistoriassammekin

on muutamia osoituksia poliittisesti ja yhteiskunnallisesti multalistavista muutoksista (esimerkiksi niin sanottu arabikevät 2012), joiden juuret ovat kansalaistottelemattomuuden historiassa.

Suomessa rauhanliike on kantanut muutamia kertoja näkyvimmin kansalaistottelemattomuuden lippua. Kaksituhattuluvun alkupuolella kansalaiset ovat olleet tottelemattomia pääasiassa silloin, kun ovat tunteneet elinympäristönsä olevan uhattuna. Rauhanliike pääsee enää harvoin lehtien otsikoihin eikä saa sosiaalista mediaa kuuhumaan; sen roolin ovat vallanneet muun muassa ”kettutyöt” ja Greenpeace. Rauhanliikkeen tavoite ”miekat auroiksi” ei ole kuitenkaan vanhentunut. Lupauksista huolimatta asevarustelu ja sota ovat yhä arkipäivää, ja ne tuhoavat ympäristöä siinä kuin autojen ja laivojen rikkipäästötkin. Unelma ikuisesta rauhasta on kaukana, mutta yhä tavoittelemisen arvoinen.

Tämä kirja kertoo suomalaisen aseistakieltäytymisen historiasta (vertailun vuoksi vähän muualtakin), ja sen johdantona on katsaus aseistakieltäytymisen ja rauhanliikkeen vaiheisiin alkaen ajoilta, jolloin esi-isä ensimmäisen rauhankynttilän sytytti ja poikansa miekat auroiksi takoi.

Kiitos Suomen tietokirjailijat ry:lle ja WSOY:n kirjallisuussäätiölle, jotka ovat tukeneet tämän kirjan valmistumista. Erityisesti haluan kiittää suomalaisen rauhanliikkeen elävää legendaa ”ikipasifisti” Ilkka Taipaletta, joka jaksoi sinnikkäästi piiskata minua aloittamaan tämän työn.

Tampereella heinäkuussa 2014

Kalevi Kalemaa

Sanastoa

Aluksi on syytä tuoda esiin muutama tässä kirjassa käytetty keskeinen käsite, loput selviävät taistelun edetessä.

Asevelvollisuus tarkoittaa valtion lailla määrittelemää kansalaisen velvollisuutta osallistua kotimaansa puolustamiseen. Suomessa, kuten lähes kaikissa maailman maissa, asevelvollisuus koskee vain noin 18–60-vuotiaita miehiä. Asevelvollisuuteen kuuluu esimerkiksi asepalveluksen jälkeen suoritettavia kertausharjoituksia.

Pakollinen asevelvollisuus (ns. *yleinen asevelvollisuus*) on laissa määrätty ja koskee kaikkia miespuolisia kansalaisia. Se voi olla myös valikoivaa asevelvollisuutta, jolloin määrätyn perustein valitaan vain osa miehistä suorittamaan asepalvelusta. Pakollisen asevelvollisuuden vastakohta on *vapaaehtoinen asevelvollisuus*, joka tarkoittaa niin ammattiarmeijaa kuin vapaaehtoisista varusmiehistä muodostettavaa armeijaa.

Asepalvelus tarkoittaa asevelvollisuuden täyttämistä suorittamalla varusmiespalvelus armeijassa, yleensä 18–27 vuoden iässä.

Korvaava palvelus tarkoittaa asepalveluksen suorittamista vakaumuksen perusteella – hakemuksesta tai ilmoituksesta – aseettomana varusmiespalveluksena tai korvaavana siviilipalveluksena eli sivarina.

Totaalikieltäytyjällä tarkoitetaan henkilöä, jonka vakaumus estää häntä suorittamasta sekä asepalvelusta että korvaavaa

palvelusta. Osa totaalikieltäytyjistä, ”totaaleista”, saattaa kieltäytyä myös saapumasta kutsuntoihin, mistä usein seuraa rangaistus.

Reservinkieltäytyjät jäävät saapumatta armeijan kertausharjoituksiin.

Rauha ei kasva kiväärinpiipussa

”Jos haluat rauhaa, varustaudu sotaan” on kyynisten reaali-politiikkojen vanha ohje. Rauha voidaan saavuttaa voittamalla vihollinen, hävittämällä sen aseet ja tuhoamalla kaikki, millä vihollinen voisi uudelleen valmistella sotaa. Kyynikko sanoo myös, että sotiminen on oleellinen osa ihmisluontoa, perintöä evoluution varhaisista vaiheista. Väite on väärä, sillä sota on vasta sivilisaation kehityksen tulosta. Ihmiskunnan alkuhistoriassa ei ollut valtion rajoja puolustettavina eikä omaisuutta varjeltavaksi. Alkeellisilla työkaluilla voitiin tosin iskeä toinen olento kuoliaaksi ja revii-ristä tapeltiin, mutta ei lähdetty kivikirveet tanassa joukolla valtaamaan toisen kirveskansan aluetta – eikä ainakaan järjestetty sitä varten asevelvollisuuskutsuntoja. Kun ei ollut armeijoita, ei ollut myöskään aseistakieltäytyjiä, ei kysytty kenenkään halua tai haluttomuutta taistella eikä tarvinnut vedota omantunnon syihin tai uskonnolliseen vakaumukseen, jos tappaminen ja sen opettelu tuntuivat vastenmielisiltä.

Salomon Saarnaajaa mukaillen: joka tietoa lisää, se sotimisen halua ja sodan syytä lisää. Militarismi ja sotalaitos ovat sivistyksen tuotetta. Mitä enemmän sivistystä, sitä enemmän sotaa ja väkivaltaa. Tämä on paradoksaalista, sillä eikö juuri sivistyksen ja tiedon pitäisi lisätä sovinnonhalua ja suvaitsevaisuutta? Kuitenkin esimerkiksi kehittyvien yhteiskuntien moraalisesti tueksi

luodut uskonnot ovat olleet veristen sotien syinä tai ainakin niiden näennäisinä oikeuttajina.

Raamatussa Mooseksen 1. kirjassa esitetään kuvitelma ihmiskunnan alkukodista harmonisena, onnentäyteisenä paratiisina, ElySIONIN kenttinä, joilla ihminen vaeltaa ikuisessa sopusoinnussa itsensä ja luonnon kanssa. Vanha testamentti ei silti ole pasifismin oppikirja. Sen henki on hyvin sotaisa, ja juutalaiset kävivät kaikki sotansa ”pyhinä sotina” tai ”Jahven sotina”, jotka nimestään huolimatta eivät olleet uskonsotia vaan jonkin Israelin heimon puolustus- tai valloitusotia. Asevelvollisuutta ei ollut, mutta velvollisuus osallistua aseelliseen taisteluun oli. Sota oli veristä, ja taistelun voitettuaan israelilaiset surmasivat kaikki ihmiset ja eläimet Jahven kunniaksi. Vanhan testamentin israelilaiset antoivat esikuvan kaikille myöhemmille uskonsodille.

Antiikin maailmassa sodat olivat lähes tavanomaisia ja kunnostautuminen taistelussa oli kansalaishyve. Kreikassa jokaisen perheen piti lähettää sotaan yksi mies varusteineen. Tosin sodan ja taistelutahdon ihannoinnin rinnalla esiintyi myös ellei aina varsinaista sodanvastaisuutta niin kuitenkin rauhankai-puuta. Esimerkiksi kreikkalainen draamatikko Aristofanes kirjoitti joissakin komedioissaan varsin kriittiseen sävyyn ateenalaisten kärkkäydestä turvautua aseisiin vähäisenkin konfliktin ratkaisemiseksi.

Rauhaa toivottiin tuolloinkin, mutta sen uskottiin säilyvän vain, jos kansakunta oli niin hyvin aseistautunut, ettei kukaan uskaltaisi edes ajatella sen alueiden valloittamista. Neuvotteluihin ja valtioiden välisiin sopimuksiin ei luotettu, ei myöskään siihen, että henkilökohtainen aseistakieltäytyminen joukkoliik-keeksi paisuneenakaan turvaisi pysyvää rauhaa. Kuuluisa *Pax Romana*, Rooman rauha, säilyi sekin vain vahvasti aseistautu-neiden legioonien ansiosta.

Vaikka jo niin sanotun alkukirkon aikana 29–313 jaa. kristityt kieltäytyivät toimimasta Rooman armeijassa, varhaiskristillisissä

teksteissä löytyy vain harvoja selkeitä neuvoja siihen, miten sotailokseen tulisi suhtautua. Noin vuonna 175 kuollut Justinus Marttyyri sanoi, että kristittyjen piti noudattaa kristinuskoon sisältyvää rauhansanomaa eikä sotia vihollistensa kanssa. Origenes (185–254) edellytti, että kristityt eivät opettelisi sotimaan eivätkä taistelemaan ketään vastaan, koska he olivat tulleet ”rauhan lapsiksi”. Cyprianus (k. 258) huomautti, että kristityllä ei ole oikeutta surmata ketään, koska sellainen teko on aina rikos uskontoa ja ihmisyyttä vastaan. Lactantiuksen (n. 320) mukaan vanhurskaalla on oikeus vain yhteen sotapalvelukseen, nimittäin vanhurskauteen, ja että on aina väärin surmata ihminen, jonka Jumala on luonut pyhäksi eläväksi olennoksi.

Ensimmäinen dokumentoitu kristinuskoon vedonnut roomalainen aseistakieltäytyjä oli Maximilianus. ”Minua kielletään ryhtymästä sotilaaksi, koska olen kristitty”, hän sanoi kutsuntatilaisuudessa 12. päivänä maaliskuuta 295 Thevestan kaupungissa Pohjois-Afrikassa. Hänen vakaumuksensa todistajina olivat hänen isänsä ja seurakunnan suntio. Kuulustelua johtava prokonsuli pyysi isää neuvomaan poikaansa, mutta isä vastasi: ”Poikani tuntee velvollisuutensa.” Prokonsulin toistuviin kehoituksiin Maximilianuksella oli ehdoton vastaus: ”En voi ryhtyä sotilaaksi tälle maailmalle, olen Jumalan sotilas.” Koska Maximilianus oli kieltäytymisessään ehdoton, hänet tuomittiin ”kuolemaan miekalla”. Maximilianus kommentoi tuomiota: ”Ylissetty olkoon Jumala!”

Kristityt joutuivat 300-luvun alkupuolella vaikean ratkaisun eteen: Rooman keisari Konstantinus Suuri omaksui kristinuskon vuonna 324. Olisiko kristittyjen nyt pitänyt osallistua aseelliseen maanpuolustukseen, koska ylin maallinen käskynhaltija oli kristitty, vai olisiko pitänyt noudattaa väkivallan ja sodan kieltävää omantunnon ääntä? Aleksandrian arkkipiispa Athanasius (293–373) ja Milanon arkkipiispa Ambrosius (n. 340 – 397) ylistivät Roomaa aseine suojelevia kristittyjä. Nikean kirkolliskokouksessa

325 määrättiin rangaistus niille uskoon tulleille, jotka ensin heitivät pois sotilasvyönsä ja palasivat sitten armeijaan saadakseen takaisin entisen sotilaallisen asemansa. Sitä verrattiin ”oksenukselle palaamiseen”.

Aurelius Augustinus (354–430) huomautti, että ennen päätöstä aseistakieltäytymisestä piti pohtia, mistä syystä ja kenen johdolla sotaan lähdettiin. Koska koko maailma ei tunnustanut kristinuskoa, kristityt joutuivat puolustamaan uskoaan ja taistelemaan vääryyttä vastaan myös asein, eli kristitty saattoi olla rauhantekijä sotimallakin. Myöhemmin barbaarien uhan on selitetty militarisoineen kristinuskoa. Sota ruvettiin näkemään rangaistuksena ei-kristityille. Keskiajalla hyveelliset ritarit kantivat viitoissaan kristinuskon symboleja katkoessaan tarmokkaasti kauloja ”pakanoilta”.

Kirkkoisä Augustinuksen mukaan ”rauhaan tarvitaan hyvää tahtoa, sotaan välttämättömyys”. Hän loi oikeutetun sodan käsitteen, jota Tuomas Akvinolainen (1225–1274) kehitteli edelleen teoksessaan *Summa Theologica*. Sen mukaan sotaa saattoi käydä vain laillinen esivalta oikeudenmukaisesta syystä ja oikean päämäärän eli rauhan palauttamisen vuoksi. Nyrkkivallan, valtakumoukset ja valloitusodot Akvinolainen kielsi.

Uudella ajalla jotkut uskonnolliset lahkot kyseenalaistivat oikeudenmukaisen sodan käsitteen ja kieltäytyivät osallistumasta minkäänlaiseen sotaan. Pierre Waldes (n. 1140 – n. 1207) perusti 1100-luvulla Etelä-Ranskassa valdolaisten lahkoon, jonka jäsenet kieltäytyivät tarttumasta aseeseen ja riistämästä ihmishenkeä. Valdolainen liikehdintä levisi myös Pohjois-Italiaan ja saksankielisten maanviljelijöiden pariin ja muodostui sodanvastaisine asenteineen kiusalliseksi katoliselle kirkolle. Niinpä paavin joukot kukistivat lahkoon verisesti. Valdolaisten opit eivät kuitenkaan tyystin kadonneet, sillä uskonpuhdistaja Jan Husin (n. 1369 – 1415) kannattajat sekä taboriittien kristillinen liike vastustivat aseiden käyttöä. Nekin jäivät kuitenkin lyhytaikaisiksi

ilmiöiksi, ja Husin kuolema kerettiläisenä polttoroviolla käynnisti veriset uskonsodat.

Böömiläinen Pietari Cheltschitzki (Petr Chelčický, 1380–1452) ryhtyi vastustamaan puhein ja kirjoituksin uskonnollisten ryhmien tolkutonta riehumista ja murhaamista. Hän ihmetteli, miten samaan Jumalaan ja samaan rakastavaan Kristukseen uskovat ihmiset saattoivat taistella toisiaan vastaan ja miten Jumalan yksiselitteiset käskyt ja Jeesuksen rakkauden oppi voitiin tulkita niin monin tavoin ja synnyttää raivokkaita uskonsoita. ”Rikkinäinen on näiden kristittyjen usko, ja heidän rukouksensa on ontuva, koska se pyytää vuodattaa veljen verta.”

Cheltschitzkin kannattajat perustivat Böömin veljesyhteyden, jonka tunnuksina olivat veljesrakkaus, ankara tapojen puhtaus, pappien kieltäytyminen maallisesta omaisuudesta, lupaus olla edesauttamatta sotimista ja osallistumatta minkäänlaisiin sotiin, siis ehdoton aseistakieltäytyminen. Veljesyhteys levisi nopeasti, ja vaikka maallinen valta ja katolinen kirkko vainosivat sitä, siihen kuului parhaimmillaan yli puolet Böömin ja Määrin väestöstä. Veljesyhteys sinnitteli pitempään kuin muut vastaavat aseistakieltäytyjäyhenteisöt. Sen viimeinen piispa oli kasvatusties Juhana Aamos Comenius (1592–1670). Veljesyhteyden kuihduttua sen aatteiden pohjalle perustettiin kreivi Nikolaus Ludwig von Zinzendorfin (1700–1760) johdolla aseisiin ja sotiin kielteisesti suhtautuva herrnhutilainen veljesseura.

Jatkuvat ja verisemmiksi muuttuvat sodat köyhdyttivät kansakuntia, tuhosivat hyvinvointia ja surmasivat kansakunnan parhaimmistoa. Ei siis ihme, että sodan ylistyksen rinnalla alettiin yleisemminkin haikailla myös rauhallisempia aikoja. Saksan keisari Maksimilian I loi 1495 käsitteen ”ikuinen maanrauha”, ja samoihin aikoihin perustettiin joihinkin maihin valtakunnan-oikeuksia.

1500-luvun alussa asevelvollisuuden historiassa alkoi uusi vaihe. Niccolò Machiavellin innoittamana annettiin Firenzessä

1506 asetus, jolla kaikki 18–30-vuotiaat miehet kutsuttiin asepalvelukseen. Se sai aikaan uusien aseistakieltäytyjäliikkeiden synnyn. Vaikka aseistakieltäytyjien määrä ei kasvanut koskaan suureksi, heidän sanomansa ja ehdoton asenteensa olivat kiusallisia sekä maalliselle että kirkkoliselle esivallalle. Niinpä Speyerin valtiopäivillä 1529 aseistakieltäytyjille säädettiin kuolemanrangaistus. Osa taipui lain ja esivallan edessä, ja aseet ehdottomasti kieltävät joutuivat pakenemaan maasta toiseen. Heille löytyi turvapaikka Määristä ja Puolasta.

Valtiollisena suunnitelmana ikuinen rauha esiintyi ensi kerran 1634 Ranskan kuninkaan Henrik IV:n ministerin Sullyn herttuan muistelmissa, jotka julkaistiin keskellä 30-vuotista sotaa. Muistelmissa luonnosteltiin kaikkien Euroopan kristillisten valtioiden yhtymistä ”yleiseksi hyvin kristilliseksi tasavallaksi”, jonka yhteisiä asioita johtaisi kuusikymmenjäseninen senaatti ja kaikki riitaisuudet ratkaisisi yhteinen tuomioistuin – siis eräänlainen Euroopan yhteisö, EU. Muita Euroopan valtioiden rauhanliitosta haaveilevia ajattelijoita olivat muun muassa englantilainen Thomas More (1478–1535) utopiakaavailuineen ja humanisti Erasmus Rotterdamilainen (1466–1536). Vielä konkreettisemmän ehdotuksen teki apotti De Saint-Pierre 1710-luvulla julkaisemassaan kolmiosaisessa teoksessa *Ikuisen rauhan luonnos*. Hänen suunnitelmansa mukaan Euroopan 24 kristittyä valtiota yhtyisivät ikuiseen rauhanliittoon, jonka vakinainen senaatti istuisi Utrechtissa. Liitto sekaantuisi kuitenkin jäsentensä sisäisiin asioihin vain, jos yhteisesti hyväksytyt ja päätetyt säädöksiä rikotaisiin. Mikään valtio ei saisi pitää aseissa kuin 6 000 miestä, ja sopimuksen tekohetkellä hyväksytyt aluerajat säilyisivät muuttumattomina. Kaikki riidat ratkaistaisiin sovintotuomioistuimessa. Suunnitelman filosofinen johtoajatus oli, että koska pohjimmiltaan ahne ja oikeutta vastustava luonnonihminen oli siirtynyt luonnontilasta kansalaisyhteiskunnalliseen tilaan, sen voisivat tehdä myös kokonaiset kansakunnat.

Kauniista ajatuksista huolimatta sodille ei näyttänyt tulevan loppua, eikä edes kirkosta ollut rauhantyöhön, vaan valtionkirkot päinvastoin siunasivat väkivallan ja aseet. Todellista rauhantahtoa löytyi vain uskonnollisista lahkoista. Länsieurooppalaisen kastajaliikkeen uudistaja Menno Simons (k. 1559) julisti: ”Rautaiset keihäät ja miekat jätämme niille, jotka pitävät ihmisverta ja sian verta samanarvoisina.” Hänen perustamansa mennoniittojen kastajalahkon jäsenet kieltäytyivät aseellisesta sotapalveluksesta ja valojen vannomisesta. Menno Simons oli saanut julistuksiinsa vaikutteita tirolilaiselta Jakob Hutterilta (1500–1536), joka oli vielä ehdottomampi aseiden kieltäjä. Heidän seuraajistaan hutteriiteista ja mennoniitoista tuli Euroopan huomattavimpia aseiden ja sodan vastustajia. Edes kuolemantuomion uhka ei saanut heitä luopumaan vakaumuksestaan.

Sveitsiläiset anabaptistit liittivät 1527 väkivallattomuuden uskontunnustukseensa ja kieltäytyivät aseellisesta palveluksesta. Antitrinitiaari Czechwic kirjoitti 1575 puolalaisille uskonveljilleen dialogikokoelman uskon opinkappaleista, joista yksi kehotti aseistakieltäytymiseen. Samana vuonna alankomaalainen maaherra Vilhelm I Oranialainen (1533–1584) myönsi mennoniitoille erikoisluvan olla osallistumatta asein kaupungin puolustukseen, mutta linnoitustöihin heidänkin piti osallistua. Euroopan maissa oli tavallista, että asepalveluksen saattoi korvata maksamalla suuremman veron tai hankkimalla tilalleen sotilaan. Sitä mahdollisuutta myös mennoniitat joskus käyttivät välttämällä näin henkilökohtaisen asepalveluksen.

Esivallan ja kirkon vainon vuoksi radikaalit aseistakieltäytyjät vetäytyivät yhteiskunnan ulkopuolelle jääden odottamaan Jeesuksen toista tulemistä, jolloin maallinen miekkavalta vaihtuisi taivaalliseksi ikuisen rauhan tilaksi. Mennoniittoja ja hutteriittien jälkeläisiä elää ja harjoittaa uskontoaan yhä muun muassa Kanadassa ja Yhdysvalloissa.

Päinvastoin kuin mennoniitat ja hutteriitit vuoden 1650 vaiheilla Englannissa syntynyt spirituaalinen kveekareiden lahko ei halunnut vetäytyä vastuusta. Kveekarit eivät olleet aluksi aseikieltäytyjiä, vaan heihin kuului jopa upseereita. Varsin nopeasti kveekarit kuitenkin radikalisoituivat, ja jo 1661 he tuomitsivat aseellisen toiminnan: ”Kristuksen henki, joka johdattaa meitä kaikkeen totuuteen, ei koskaan vie meitä taistelemaan ketään vastaan ulkonaisin asein, ei Kristuksen valtakunnan eikä tämän maailman valtakuntien puolesta.”

Historiaan on kirjattu kveekari Philip Fordin oikeudenkäynti 1679 Lontoossa. Ford oli jäänyt saapumatta asevelvollisuuskutsuntaan useista kehotuksista huolimatta. ”Ennen kuin ensimmäinen kutsu saapui, sain kutsun Rauhan ruhtinaalta marssia hänen lippunsa alla, hänen, joka on rakkaus, joka ei tullut tuhoamaan elämää vaan pelastamaan. Ja liittytyäni hänen lippunsa alle en uskalla pettää värejäni marssimalla maallisten kuninkaitten lipun – väärän lipun – alla.” Kuulustelutilaisuuden puheenjohtajana toimineen sir Thomas Daviesin kysyttyä, tarkoittiko kuulusteltava rauhanruhtinaalla paavia, Ford tokaisi, ettei hän kunnioittanut sellaista juonittelijoiden ja murhaajien ruhtinasta. Maalliselle esivallalle hän lupasi olla kuuliainen ja maksaa veronsa, jos esivalta toimisi kuin rauhanruhtinas: ”Minä teen eron sotilaallisen ja siviilivoiman välille. Sotavoimien käsky kuuluu: mene, ammu, surmaa ja tuhoa; siviilien taas: mene, ole rauhantekijä.”

Osa kveekareista lähti esivallan ja kirkon vainojen vuoksi Uudelle mantereelle, jossa he saivat suuremman painoarvon kuin Euroopassa. William Penn perusti 1681 Pennsylvanian siirtokunnan ”pyhänä kokeiluna”. Keskeinen argumentti oli luopua etenkin valtiollisessa elämässä kaikesta väkivallasta. Kieltäytyessään ehdottomasti aseellisesta palveluksesta kveekarit joutuivat vaikeuksiin 1700-luvun puolivälin jälkeen, kun intiaanien tuemat ranskalaiset uhkasivat valtiota Kanadasta käsin. Kveekarit

kieltäytyivät johdonmukaisesti asepalveluksesta eivätkä antaneet valita itseään valtion johtoelimiin välttääkseen sotaveroihin suostumisen. Sen vuoksi he menettivät kveekarivaltion oikeudet. Amerikan vapaussodan aikana kveekarit kieltäytyivät asepalveluksesta mennoniittojen, veljeskirkon ja herrnhutilaisten ohella.

Painostuksesta ja vainosta huolimatta rauhankirkot eivät kuolleet, ja vähitellen uskonnollinen ja omantunnonvapaus hyväksyttiin muutamissa maissa syyksi kieltäytyä aseellisesta palveluksesta. Englanti myönsi tällaisen oikeuden jo 1757, ja laki siitä tuli 1802. Preussissa mennoniitat saivat saman oikeuden 1780 ja kveekarit 1830.

Jo uuden ajan alussa ehdottoman ruhtinasvallan syntyminen ja kansallisten valtioiden nousu sekä länsimaisen kirkon kiinteän yhteyden särkyminen pudottivat pohjan pois oikeudenmukaisen sodan käsitteeltä. Asetekniikka kehittyi, ja sodissa alettiin käyttää palkkasotureita. Se kaikki raaisti sodankäyntiä. Mystikko ja lääkäri Paracelsus (1493–1541) nimitti sotaa murhaamiseksi ja selitti sodan syiksi varustelun ja liiallisen turvallisuuden tavoittelun. Ranskalaisen valistusfilosofi Voltairen (1694–1788) mielestä sota oli sankarillista teurastusta. Englantilainen filosofi John Locke kirjoitti 1693: ”Historia ei kerro eikä puhu melkein mistään muusta kuin tappelemisesta ja tappamisesta, ja valloittajille (jotka ovat enimmäkseen vain ihmissuvun suuria teurastajia) on suotu kunnia ja maine johtaa kasvavaa nuorisoa yhä enemmän harhaan, niin että se täten joutuu pitämään murhaamista ihmisten kiitettävimpänä työnä ja sankarillisimpana hyveenä.” Locken maanmiehen Jeremy Benthamin (1748–1832) mielestä sotia on, koska hallitsijat kaipaavat niitä ylpeydestä ja kansat kansallisen kunnian vuoksi.

Eniten keskusteluun rauhasta lienee uudella ajalla vaikuttanut saksalaisen filosofin Immanuel Kantin 1795 julkaisema teos *Ikuisen rauhaan* (saks. *Zum ewigen Frieden*). Kantin mukaan paras

valtiomuoto on tasavalta, joka on taipuvaisin pysyvään rauhan-tilaan. Kun kansalaiset itse päättävät asioistaan, he vastustavat kärsimyksiä tuottavia sotia. Oikeuden mukaan koko maapallo kuuluu ihmiskunnalle yhteisesti, ja toisten ihmisten sortaminen ja kansojen ryöstö ja sorto loukkaavat tätä oikeutta.

Vaikka Machiavellin ajatus asevelvollisuudesta oli jo toteutunut 1500-luvun Firenzessä ja Preussin kuningas Fredrik Suuri (1712–1786) oli tehnyt valtakunnastaan lähes sotilasleirin (lapset kirjattiin jo syntyessään värvättäviksi sotilaksi), vasta Ranskan suuri vallankumous synnytti nykyaikaisen sotalaitoksen.

Kesällä 1793 Ranskan vallankumouksellinen konventti tunsii asemansa ja saavutuksensa uhatuiksi, kun sitä vastustavat ruhtinat sekä Lyonin ja Toulousen asukkaat ryhtyivät musertamaan sen valtaa. Vallankumousta puolustaakseen konventti yritti ensin koota vapaaehtoisjoukkoja, mutta kun se ei saanut tarpeeksi miehiä värväytymään, järjestettiin elokuussa yhteiskutsunta (*levée en masse*), jonka nojalla kaikki 14–40-vuotiaat miehet määrättiin armeijan palvelukseen siihen saakka, kunnes kaikki tasavallan viholliset olisi karkotettu tasavallan alueelta. Sijaisten palkkaaminen kiellettiin ja karkuruudesta määrättiin kuolemanrangaistus.

Asevelvollisuuslaki sai aikaan vastarintaa. Ranskan 83 departementista jopa 60:ssä yli puolet asevelvollisista jäi kotiin; se oli historian siihen asti suurin joukkokieltäytyminen. Kutsuntalakiin lisättiin järjestelmä kieltäytyjien ja karkureiden etsimiseksi ja toimittamiseksi varuskuntiin. Tultuaan keisariksi 1802 Napoleon Bonaparte perusti erityisleirejä kieltäytyjille ja karkureille.

Ranskan asevelvollisuuslaki muutti yleistä suhtautumista armeijalaitokseen: asevelvollisuudesta tuli demokraattinen oikeus. Ranskan vallankumouksen ja Napoleonin malli levisi muuallekin Eurooppaan. Preussissa yleinen asevelvollisuus tuli voimaan 1806, ja kahdeksan vuotta myöhemmin siellä säädettiin

Sukellus suomalaisen rauhanliikkeen ja pasifismin historiaan

Aseistakieltäytyminen on aina kuulunut Suomessa yhteiskunnan marginaaliin, mutta se on usein herättänyt intohimoja, laajaa poliittista ja kulttuurista kuohuntaa.

Vaikka myrskyt ovat jo tyyntyneet, aseistakieltäytyjä asettuu silti valinnallaan yhä poikkitelein sovinnaisuuden kanssa.

Aseistakieltäytyjät on nähty niin vastuunpakoilijoina kuin sivistyksen esitaistelijoinakin. Miten heihin on eri aikoina suhtautunut julkinen sana, laki, puolustuslaitos tai kirkko? *Sankareita vai pelkureita* kertoo ensimmäistä kertaa maamme aseistakieltäytymisen koko historian 1800-luvulta nykypäiviin.

